

Oppgave 1

B) Opplysningens dialektikk

Opplysningens dialektikk viser til en bok skrevet av Horkheimer og Adorno som kom ut første gang i 1946. Begge forfatterne stammer fra den såkalt Frankfurterskolen, et institutt for sosiologisk forskning ved universitetet i Frankfurt stiftet 23/2 1923. Skolens hovedgeseft var kristisk sosiologi, nærmere bestemt kritikk av ulike former for dominans. De foretok blant annet studier av sosiologien som sådan, politikk og kultur. Kjente etterfølgere i Frankfurterskolen er Herbert Marcuse som fikk stor ideologisk betydning for studentopprøret i 1968, og Jürgen Habermas som er en velkjent tysk intellektuell med en enorm produksjon bak seg. (Mer om hans teori rundt «systemets kolonisering av livsverden» i neste oppgave).

Frankfurterne var kritisk til positivismen som de mente var konservativ i sin natur, jeg tenker da på tanken om at ulike mål imøtekommes av nødvendige midler. De mente også at aktørene ble usynlige i et slikt perspektiv, da sosiale lover begrenser betydningen av aktørers handling.

Tidlig på 1900-tallet var det de deterministiske teoriene som dominerte marxismen. Dette var teorier som la vekt på Marx antakelse om at en revolusjon blant proletariatet var uunngåelig. Så hvorfor gjorde ikke arbeiderne i Europa og De forente stater opprør? Dette er det sentrale spørsmålet Horkheimer og Adorno stilte seg. De søkte svar i overbyggingen og ville forklare fascismens oppblomstring i Europa og en passiviserende underholdningsindustri i USA ut fra et moderne prosjekt som hadde kommet på villspor. Horkheimer og Adorno kan betegnes som «weberiansk marxistisk», de så materielle vilkår som viktig i å forstå samfunnet og undertrykking. Men en vel så viktig undertrykkingsmekanisme er den form for rasjonalisering som Weber beskriver med begrepet målråjonalitet. I opplysningens dialektikk mente de å finne svar på at Auzwisch stod for en moderne målråjonalitet, men at denne samtidig er hinsides en hver fornuft.

Opplysningens dialektikk innleder med historien om Odyssevs som på en av sine reiser blir tatt til fange av en enøyd kjempe. Kjempen har mistet respekten for menneskene. Odyssevs klarer å rømme ved å tilby kjempen sterk vin. Idet han rømmer sier han til kjempen «jeg er ingen!». Når så kjempen våkner, løper han til til de andre kjempene og sier «Hjelp meg, ingen har rømt!».

I historien symboliserer kjempen naturen og Odyssevs språket. Odyssevs lurer kjempen på bakgrunn av løgn, og kjempen framstår som dum. Horkheimer og Adorno vil vise at

menneskene vinner over naturen på bakgrunn av manipulasjon og undertrykking. De viser oss at opplysningsprosjektet er mislykket. Bruk av kunst i politisk sammenheng i Europa fører til propaganda og katastrofe, og den overflatiske underholdningsindustriene i Amerika sløver arbeiderne fra revolusjonstrang.

Kritikere av denne kritiske skolen påpeker at de mangler store komparative undersøkelser om hvorfor fascismen utviklet seg i Europa og underholdningssamfunnet i USA. Man kan også mene at de har for lite fokus på den økonomiske basisen. Og til slutt vil mange mene at arbeiderklassen ikke har mistet potensiale til å gjøre opprør.

C) Systemets kolonisering av livsverden

Hele Jürgen Habermas' store akademiske produksjon kan sies å kretse rundt to temaer; sosiale bånd konstitueres gjennom språk, og at et legetimt herredømme må bygge på en argumentativ diskurs. Med teorien om at en systemverden koloniserer en livsverden mener Habermas å vise oss at penger og makt er i ferd med å overta et domene som i vår menneskelige natur bør holdes til interaksjonen, nærmere bestemt en rasjonell kommunikativ handling. Dette blir således en normativ teori om nytten ved å snakke sammen som likeverdige, og la kraften i det sterkeste argument bli det som står igjen som gyldig. En definisjon av kommunikativ handling vil lyde som følger, «forståelsesorientert handling ut fra konsensus om definisjoner av situasjoner som hviler på felles anerkjennelse av gyldighet om den objektive verden, sosiale normer og personers identitet». Dette er det Habermas mener en livsverden bør preges av. Hva viser så egentlig «systemverden» og «livsverden» til?

Ut fra en differensiering av ulike kunnskapsinteresser (teknisk, praktisk og frigjørende) finner Habermas ulike rasjonalitetsformer, hvor av én er en form for kommunikativ rasjonalitet. Denne setter han opp mot Webers målrasjonalitet. «Jernburet» Weber mener vil være en reell framtidig fare er Habermas i og for seg enig i, men mener det finnes håp i den kommunikative rasjonaliteten. Litt forenklet kan man si at målrasjonaliteten er det som preger systemverden og den kommunikative rasjonaliteten er det som bør prege livsverden. Habermas mener at det i tradisjonelle samfunn ikke fantes en systemverden og han viser til en rekke av de klassiske

sosiologiske tenkerne når han drøfte hvordan systemverden skilles ut fra en naturlig meningsfellesskap i et tradisjonelt samfunn.

Først peker han på Mead når han sier at «selvet» ikke kan skapes i isolasjon, men at det utvikles som følge av å anerkjenne den andres innstilling. Det er i sosiale relasjoner vi blir til, så å si. Fra Durkheim henter han tanken om at vi sosialiseres inn i kommunikative fellesskap. Språket er et eksempel på et slikt fellesskap. I tradisjonelle samfunn dominerte rutinen og ritualene. Det var en slags felles forståelse av hvordan verden hang sammen. Mye av viten var tabubelagt, det å tro stod i sentrum. Mye var av en slik art at det ikke skulle nevnes. I og med opplysningstiden forandres dette. Nå er det nettopp troen man skal til livs. Det er ikke nok å tro, man skal ha forstand. Livsverdens som naturlig meningsgrunnlag mister sin naturlige autoritet. Naturen skaper markedet som følge av nye muligheter. Makt skilles fra slektsbaserte strukturer- systemverden skilles fra livsverden.

Penger og paragrafer er nøytrale medier. Habermas viser til strukturfunksjonalistiske idèer når han viser hvordan sosiale systemer differensieres. Her står han i gjeld til Talcott Parsons. I et eksempel fra jussen spør han om forskjellen mellom rett og rettferdig? Det vil være legitimt å søke etter smutthull i loven som gir en skattefordeler, men er det det samme som rettferdig? Det handler om overgangen fra sedvanerett til sivilrett. Rettferdighet mener Habermas at må bygge på tradisjon og argumentasjon, altså kommunikativ handling. Penger og makt har blitt en faktor der interkasjon bør gjelde.

I AGIL-skjema til parsons finner vi «adoption» som grovt sagt handler om ressurs-skaping, altså et domene for penger. I «goal attainment» er det makt som får igjennom de ulike politiske målene. Habermas viser at penger og makt også gjør seg gjeldene i «intergration» og «latency» i og med systemverdens stadige vekst. Jeg tenker på moderne fotballindustri som eksempel. Der gigantiske sponsoravtaler muliggjør skyhøye spillerlønninger i en aktivitet som rent historisk startet som en fritidsaktivitet. Musikkindustrien og dens kommersialisering vil være et annet eksempel. Habermas bruk av ordet «kolonisering» tyder på at prosessen kan reverseres, samtidig som han mener vi fortsatt ser konsekvenser av en moderniseringsprosess. Hvordan dette skal gjøres og hvordan et postmoderne samfunn vil se ut er en annen sak.

Oppgave 2

Diskuter de sentrale trekk ved dagens samfunn med utgangspunkt i modernitetsanalysene til Giddens, Beck og Baumann.

Jeg velger å skrive om de aktuelle teoretikerne hver for seg i samme rekkefølge som i oppgaveteksten. Jeg vil helt til slutt vise til et enkelt skjema for hva som er hovedtrekk hos alle tre ved overgangen fra tidligere samfunnsformer til det samfunnet vi ser rundt oss i dag.

Anthony Giddens (1938-)

Anthony Giddens er en kjent britisk sosiolog som har sittet som rådgiver for regjeringen til Tony Blair. Han er blant annet arkitekten bak «the third way» som var en sosialdemokratisk reform som ble gjennomført på 90-tallet.

Historisk skiller Giddens mellom radikal-, høy- og senmodernitet. Han argumenterer for at vi ennå ikke er i en postmoderne samfunnsstruktur. Vi befinner oss altså i det senmoderne, og Giddens bruker et noe spesielt bilde på hvordan vi har kommet hit når han beskriver det som en reise i en «Juggernaut». Juggernauten er en farkost som frakter oss fram i tid og som ved ulike anledninger kan spore av og plutselig ta en ny rute. Det er i tid og rom vi forflytter oss. Hele tiden framover, og med nye trusselbilder i horisonten. *Tid og rom* er én av tre mekanismer som styrer farkosten, de to andre betegner han som *løsrivelse* (disembedding på engelsk) og *refleksivitet*.

Tid og rom. Giddens viser i et historisk perspektiv hvordan tiden alltid var knyttet til sted i tidligere tider. Nyhetsspredningen gikk sakte og kommunikasjon var avhengig av mennesker som møtte hverandre. Med oppfinnelsen av morse-telegraf, kunne mennesker for første gang kommunisere uten at det krevde fysisk menneskelig interaksjon i tid og rom. Tidssonene ble standardisert som følge av utviklingen, og i dags globale internettsamfunn kan i prinsippet hvem som helst kommunisere med hvem som helst, hvor som helst. Giddens betegner utviklingen som en adskillelse av tid og rom.

Løsrivelsesmekanismene (disembedding) handler om to ting. For det første om utviklingen av symbolske tegn, hvor av penger er kroneksemplet. Og for det andre om utviklingen av eksperstsystemer. Eksperstsystemer er teknisk eller vitenskapelig kunnskap. Det kan også være konkrete objekter som bilene vi kjører rundt i. Vi trenger ikke kjenne til alt som foregår i

motoren på bilen for å kunne være sjåfør. Samtidig er vi avhengig av tillit til ulike ekspertsystemer som hjelper oss i utviklingen. I bileksempelen her vil trafikkregler være et ekspertsystem, og i trafikken er tillit avgjørende for å unngå ulykker. Tillit er blitt et vanskeligere spørsmål i en senmoderne verden der vi ikke fullt ut kan kjenne de vi interagerer med. Det være seg barnehageansatte, eller ny medisinske nyvinninger som foreløpig har ukjente bivirkninger.

Dette fører over til siste mekanisme- refleksivitet. At alt er oppe til drøfting skaper ifølge Giddens en slags ontologisk utrygghet. Giddens begrep om «den dobbelte hermeneutikken» viser til problemer vi møter når vi skal fortolke andres fortolkninger. Samtidig har vi ikke noe valg. Vi kan i bunn og grunn aldri være sikker på noe som helst. Fundamentalisme er et senmoderne fenomen som kan ses i denne sammenheng, at alt er usikkert gjør at noen søker det absolutt sikre. Alt dette gir grunnlag for noe han betegner som risikosamfunnet. Eksemplene han viser til er utviklingen av atombomben, som vi vet vil ha katastrofale følger hvis den benyttes. Andre risikoer er miljørisikoen vi står over som følge av industriell produksjon og moderne konsum.

Hvor kommer konsekvensene vi ser i det senmoderne fra? Giddens gir fire svar. For det første er det konstruksjonsfeil ved «Juggernauten», den har innebygd feil som uunngåelig gir noen konsekvenser. Jeg mener han sikter til sånne ting som grunnlaget for befolkningsvekst har økt i og med moderne teknologiske nyvinninger. Befolkningsveksten i seg selv kan sies å ha skadelige konsekvenser. Det andre han sikter til er operatørfeil, at politisk ledelse har misbrukt makt eller vært uvitende om de mekanismer de råder over. Å se Hitlers krigføring som operatørfeil kan virke simpelt, men jeg tenker at Giddens mener at moderne samfunn ikke nødvendigvis er *humane* samfunn når han bruker dette begrepet. De alvorligste konsekvensene er dog den tredje og den fjerde, henholdsvis ikke-intenderte konsekvenser og det sosialt refleksive. At vi har forsøkt på noe, eksempelvis funnet opp forbrenningsmotoren har på sikt gitt en ikke-intendert konsekvens i miljøforurensning. Med det sosialt refleksive mener han de mekanismene som preger personers oppfatning av verden og seg selv. Det vil være av den ytterste nødvendighet at befolkningen bruker sin refleksive kapasitet til å bekjempe de ulike risikoene isteden for å henfalle til selvoptatthet og likgyldighet.

Giddens løsning og visjon mot en bedre (postmoderne) framtid lanserer han i det noe selvmotsigende uttrykket «utopisk realisme». Vi er nødt til å etablere noen idealer for en bedre framtid, samtidig som vi må være nøkterne med å tro for mye på enkelte løsninger. Giddens

mener vi kan skimte et postmoderne verdenssamfunn som i så fall vil innebære et samfunn forbi knapphet, demilitariserte stater, mer demokrati og med humanisme som rådende i all vitenskap. Refleksivitet er veien å gå- å skrive om det kan bidra til å virkeliggjøre det.

Ulrich Beck

Ulrich Beck betegnelse på det samfunnet vi lever i er- risikosamfunnet. Med det mener han vi lever i en verden som er preget av menneskeskapte farer, framfor tidligere tiders farer som var naturskapte. Dagen menneskeskapte farer er dessuten globale og demokratiske.

Han betegner idustrisamfunnet som førerløperen til dagens risikosamfunn. Og risikosamfunnet kan betegnes som det tidligere idustrisamfunnet, i og med at de fleste farene kan spores tilbake dit. Hva er risikosamfunnet? Beck snakker om den refleksive moderniteten. I dette legger han at dagens aktører ikke er like bunnet av strukturer som tidligere. Nasjonalstaten er svekket til fordel for store private selskap, og moderne menneskers refleksivitet overgår langt den kunnskapen man satt inne med før. Denne refleksiviteten går langt inn i det sosiale. Sosiale relasjoner opprettholdes , inntrettes og skapes hele tiden ved at individer fyller dem.

Mens det sentrale spørsmålet i idustrisamfunnet var fordeling av rikdom er dette nå blitt til minimalisering, kanalisering og unngåelse av farer. Idealet før var likestillen, mens det nå er trygghet. Od det positivt ladede solidaritetsbegrepet- likestilling, er nå erstattet med et langt mer passivt, minimalisering av farer.

Den refleksive modernitetens subjektive side kan sies at vi alle vet vi må handele, men vi vet ikke hvordan. Våre risikoer kommer fra vårt konsum og våre livsmønstre. De statlige organene har mistet mye av muligheten til å gripe inn da de globale selskapene besitter større og større ressurser. Det viser til et demokratiproblem som kjennetegner vår tid.

Zygmunt Bauman

Bauman brukte på 80-tallet betegnelsen postmoderne om samfunnsformen vi var på vei inn i, på 90-tallet lanserte han i steden begrepet «den flytende modernitet». Historisk har vi beveget oss fra en fast- til en flytende modernitet ifølge Bauman.

Den faste moderniteten er preget av ordensprosjektet som det sentrale. Nasjonalstaten skulle sikre vekst og tilknytning. Det rådet framskrittstro, det statlige ble byråkrstisert for å fungere mer effektivt. Stor utbygginger av de statlige instistusjonene som helse, utdanning, kultur osv. Den Nordiske velferdsstaten kan kanskje stå som eksempel på en vellykket utvikling av en fast modernitet. Fullstendig sosial fasthet lot seg dog ikke gjennomføre. Med kommunismens fall ble det tydelig at statens totalitære posisjon var en dårlig løsning. Bauman ser også en potensiell enorm destruksjonskraft i den faste moderniteten. Han viser til Holocaust som kom til ved byråkratisering og bruk av moderne teknologi muliggjorde en av menneskehetens største katastrofer. Dette var hva en weberiansk målrasjonalitet hadde som potensiale. Og denne weberianske tankegangen knytter Bauman også til framveksten av strømlinjeformede hurtigmatresturanter.

Om han ikke er spesielt begeistret for den faste moderniteten, har han ikke så mye til overs for den flytende heller. Denne ser han preget av deregulering, destabilisering og uforutsigbarhetsom følge av globaliseringen. Globaliseringen er betegnelsen på at kapitalismen nå krysser alle grenser. Den deler befolkningen i to, de urørlige (de lokale) og de beveglige (de globale). Et nytt klasseskille etableres.

Bauman viser også hvordan vi i den flytende moderniteten identifiserer oss mer med hva vi konsumerer enn hva vi produserer. En ny form for fremmedgjøring. Bauman viser til Foucaults bruk av panoptikon. Hvis vi ble holdt i lenker i den faste moderniteten, er vi så «frie» til å velge det konsumet som vi måtte behage i den flytende, at vi har mistet interessen av opprør.

En enkel skjematisk oppstilling av begreper aktuelle for å forstå overgangen fra før til nå avslutter denne oppgaven. Jeg lar de stå uten videre utdyping.

Før:	Nå:
Nasjonalstat	Globalisering
Kulturell homogenitet	Kulturel pluralisme
Framskrittstro	Risiko
Produksjon	Konsum
Tradisjonell familie	Postfamial familie

Standard biografi

Individualisering

Klassesamfunn

Klassesamfunn på hell

Emansivering/parlamentarisk politikk

Livsstilpolitikk/subsystemer